

บทความเทคนิค (Technical Article)

การบริหารงานวิชาการ: แนวคิด และการบูรณาการหลักพุทธธรรม Academic Administration: Concepts and Integration of Buddhist Principles

วัลย์ลักษณ์ อินนอ¹, พระมหาพิสิฐ วิสิษฐบุญโญ², พระฮอนด้า วาตสโท³ และเอกราช โฆษิตพิมานเวช⁴
Valailuck Innok¹, Phramaha Phisit Visitthapaño², Phra Honda Vādasaddo³ and Ekkarat Kositpimanwet⁴
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น^{1,2,3,4}
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khon Kaen Campus, Thailand^{1,2,3,4}

Received: February 6, 2024 Revised: February 2, 2024, Accepted: March 2, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอแนวทางการบริหารงานวิชาการตามหลักพุทธธรรม โดยมุ่งเน้นการนำเสนอแนวคิด ทฤษฎีการบริหารงานวิชาการที่บูรณาการหลักพุทธธรรมในการดำเนินงานเพื่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลตามเป้าหมายที่กำหนด ได้แก่ การวางแผนเกี่ยวกับงานวิชาการให้ครอบคลุม ขอบข่ายภารกิจการบริหารงานวิชาการ การจัดองค์การให้สอดคล้องภารกิจของการจัดการเรียนรู้ มาตรฐานการเรียนรู้ การประกันคุณภาพการศึกษา การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ การใช้ภาวะผู้นำในการบริหารจัดการงานวิชาการให้ขับเคลื่อนไปอย่างมีประสิทธิภาพ และการกำกับติดตาม นิเทศการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้เป็นไปตามเป้าหมายที่หลักสูตรกำหนด

คำสำคัญ: การบริหารงานวิชาการ, การบูรณาการ, หลักพุทธธรรม

Abstract

This academic article aims to present strategies for academic management based on Buddhist principles, focusing on integrating concepts and theories of academic management with Buddhist teachings to achieve efficiency and effectiveness in achieving set goals. This includes planning academic work that encompasses the scope of academic management tasks, organizing structures that align with the mission of learning management, learning standards, quality assurance in education, and assessing and evaluating learning outcomes. Additionally, it addresses the use of leadership in managing academic affairs to drive operations effectively and the supervision and monitoring of educational activities to ensure they align with the goals established by the curriculum.

Keywords: Academic Administration, Integration, Buddhist Principles

¹ Corresponding author, Tel. 089-843-4193, E-mail: valailuk.np.kk4@gmail.com

บทนำ

การบริหารในองค์กรมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยผู้บริหารที่มีความรู้ในเรื่องของการบริหาร ทั้งแนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนหลักธรรมที่ส่งเสริมการบริหารให้มีประสิทธิภาพหากผู้บริหารไม่มีความรู้ในเรื่อง แนวคิด ทฤษฎี และหลักพุทธธรรมในการบริหาร องค์กร โรงเรียน สถาบัน หรือประเทศชาติย่อมจะไม่ ประสบผลสำเร็จ ขาดสัมฤทธิ์ผลในการบริหารจัดการที่ดี ซึ่งในทางพุทธศาสนามีหลักพุทธธรรมที่สามารถ ประยุกต์เข้ากับหลักการบริหารได้อย่างหลากหลายเนื่องจากหลักพุทธธรรมจะเน้นวิธีปฏิบัติ หรือ How to ซึ่ง สอดคล้องกับการบริหารที่เป็นเรื่องของกระบวนการดำเนินงานให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ กำหนดไว้ โดยหนึ่งในหลักธรรมนั้น เช่น สังคหวัตถุ 4 ซึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึง สังคหวัตถุ 4 ไว้ว่า ภิกษุทั้งหลายสังคหวัตถุ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว) 4 ประการนี้ คือ 1) ทาน (การให้) 2) เพียรวิชชะ (วาจาเป็นที่รัก) 3) อุตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) 4) สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ) ภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ 4 ประการนี้แล ทาน เพียรวิชชะ อุตถจริยาในโลกนี้ และสมานัตตตาในธรรมนั้น ๆ ตามสมควร สังคหวัตถุธรรม เหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลกเหมือนลิมสลักที่ยึดคุมรถซึ่งแล่นไปได้ฉะนั้น ถ้าไม่พึงมีธรรมเหล่านี้ มารดาหรือบิดาก็ ไม่พึงได้การนบถหรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุแต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหวัตถุเหล่านี้ ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านั้นจึงถึงความเป็นใหญ่และเป็นผู้ว่าสรรเสริฐ (อง.จตุกก. (ไทย) 21/39/51, อ้างถึงใน สิน งามประโคน และคณะ, 2562)

นอกจากนี้ หากพิจารณา คำว่า “การบริหาร (Administration)” อย่างละเอียดจะเห็นว่ามีความหมาย คล้ายคลึงกับคำว่า “การจัดการ (Management)” แต่หากพิจารณาในขอบเขตของการใช้คำทั้งสองแล้วมีความ แตกต่างกัน กล่าวคือ “การบริหาร” เน้นการกำหนดจุดหมาย นโยบาย การตัดสินใจ สิ่งควรปฏิบัติ หรือไม่ปฏิบัติ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทักษะการคิด (Thinking Skills) ทักษะเชิงมนทัศน์ (Conceptual Skills) และทักษะเชิง มนุษย์ (Human Skills) เกี่ยวข้องกับผู้บริหารระดับสูง ซึ่งมักจะใช้ในองค์กรภาครัฐ หรือองค์กรที่ไม่หวังผลกำไร ที่เน้นปัจจัยภายนอก และเจ้าของกิจการ ในขณะที่ “การจัดการ” เน้นการนำนโยบายสู่การปฏิบัติ การบริหารเชิง จัดการ (Administrative Management) การตัดสินใจระดับปฏิบัติว่าใครปฏิบัติ และปฏิบัติอย่างไร จึงเป็นเรื่อง ของทักษะเชิงเทคนิค (Technical Skills) และทักษะเชิงมนุษย์ (Human Skills) เกี่ยวข้องกับผู้บริหาร ระดับกลางและระดับต้น ที่ให้ความสำคัญกับปัจจัยภายในที่เกี่ยวข้องกับบุคลากรหรือพนักงาน ถ้าหากพิจารณา ในองค์กรทางการศึกษา เช่น กรณีการบริหารการศึกษา (Educational Administration) และการจัดการศึกษา (Educational Management) จะเห็นว่า “การบริหารการศึกษา” เกี่ยวข้องกับการกำกับและควบคุมหน้าที่ที่ จำเป็นในการดำเนินกิจการของสถานศึกษา เช่น การกำหนดนโยบายที่เป็นแนวทางในการตัดสินใจ กฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ การบริหารการศึกษา การกำหนดกระบวนการใช้ทรัพยากรในลักษณะที่ส่งเสริมการพัฒนา คุณภาพบุคลากร การทำงานขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนเทคนิคและขั้นตอนทั้งหมดที่นำไปสู่การ ดำเนินงานและทำให้องค์กรทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงหน้าที่ต่าง ๆ เช่น การวางแผน การเงิน การจัด ระเบียบ การกำกับดูแล การตรวจสอบ และการประเมิน บทบาทในการกำหนดเป้าหมายของการศึกษา การ ทบพวน เสนอแนะ และประเมินผล

ดังนั้น หน้าที่ของฝ่ายบริหาร (Administrators) จึงเกี่ยวข้องกับการวางแผน การจัดบุคลากร การสรรหา การเป็นผู้นำ และการควบคุมองกรให้บรรลุเป้าหมาย ในขณะที่ “การจัดการศึกษา” เป็นการทำงานกับบุคคล และผ่านบุคคลเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กรซึ่งเกี่ยวข้องกับการประสานงานและขึ้นนำทรัพยากรบุคคลให้บรรลุ เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของหน่วยงานโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ หน้าที่หลักของฝ่ายจัดการ (Managers) คือ การปรับใช้ทรัพยากรทางการเงิน เทคโนโลยี และทรัพยากรธรรมชาติให้มีประสิทธิภาพ (ธีร์

ภวังคนันท์, ญัฐภร พสุสิทธิพงษ์ และสัมฤทธิ์ กางเพ็ง, 2566: 71-72) อย่างไรก็ตาม เมื่อมีกระบวนการบริหารจัดการที่ดีย่อมสามารถคาดหวังผลสำเร็จได้ตามจุดมุ่งหมายได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการบริหารที่อยู่บนพื้นฐานหรือบูรณาการหลักพุทธธรรมที่มีความสอดคล้องกับกระบวนการดำเนินงานแล้วย่อมทำให้มีความมั่นใจได้ว่าประสบผลสำเร็จอย่างไม่มีข้อกังขา

แนวคิดการบริหารงานวิชาการ

ความหมายของการบริหารงานวิชาการ

เมื่อพิจารณาคำว่า “การบริหารงานวิชาการ” จะเห็นว่าคำในภาษาอังกฤษที่ใช้กันจะมีอยู่ 2 คำ คือ “Academic Administration” และ “Academic Management” ก่อนอื่นต้องทำความเข้าใจก่อนว่าโดยความหมายทั้งสองคำในภาษาอังกฤษมีความเหมือนและความแตกต่างกันอย่างไร หากพิจารณาคำแรกคือ Administration จะเห็นว่า คำว่า “การบริหาร หรือ Administration” มีความหมายคล้ายคลึงกับคำว่า “การจัดการ หรือ Management” แต่เมื่อพิจารณาในขอบเขตของการใช้คำทั้งสองแล้วมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ “การบริหาร” เน้นการกำหนดจุดหมาย นโยบาย การตัดสินใจ สิ่งควรปฏิบัติ หรือไม่ปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทักษะการคิด (Thinking Skills) ทักษะเชิงมนทัศน์ (Conceptual Skills) และทักษะเชิงมนุษย์ (Human Skills) เกี่ยวข้องกับผู้บริหารระดับสูง ซึ่งมักจะใช้ในองค์กรภาครัฐ หรือองค์กรที่ไม่หวังผลกำไร ที่เน้นปัจจัยภายนอก และเจ้าของกิจการ ในขณะที่ “การจัดการ” เน้นการนำนโยบายสู่การปฏิบัติ การบริหารเชิงจัดการ (Administrative Management) การตัดสินใจระดับปฏิบัติว่าใครปฏิบัติ และปฏิบัติอย่างไร จึงเป็นเรื่องของทักษะเชิงเทคนิค (Technical Skills) และทักษะเชิงมนุษย์ (Human Skills) เกี่ยวข้องกับผู้บริหารระดับกลางและระดับต้น ที่ให้ความสำคัญกับปัจจัยภายในที่เกี่ยวข้องกับบุคลากรหรือพนักงาน (ธีร์ ภวังคนันท์, ญัฐภร พสุสิทธิพงษ์ และสัมฤทธิ์ กางเพ็ง, 2566) โดยในบทความนี้จะใช้คำว่า “Administration” ที่มุ่งเน้นจุดหมาย นโยบาย การตัดสินใจ สิ่งควรปฏิบัติ หรือไม่ปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทักษะการคิด ทักษะเชิงมนทัศน์ และทักษะเชิงมนุษย์

เมื่อพิจารณาเกี่ยวกับความหมายของการบริหาร Samson, Donnet, & Daft (2021); Griffin (2022); Schermerhorn, and Bachrach (2016); Daft (2022); Daft and Marcic (2023) ได้ให้ความหมายไว้สอดคล้องกันว่า การบริหาร (management) คือ กระบวนการดำเนินงานให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยอาศัยหน้าที่ทางการบริหาร ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ การนำ และการควบคุมทรัพยากรขององค์การ จากนิยามดังกล่าวแสดงถึงแนวคิดสำคัญสองประการ คือ ประการแรก คือ หน้าที่ (Functions) ได้แก่ การวางแผนและการตัดสินใจ (Planning and Decision Making) การจัดองค์การ (Organizing) การนำ (Leading) และการควบคุม (Controlling) ประการที่สอง การสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลตามเป้าหมายขององค์การ ดังนั้น การบริหารเป็นกระบวนการดำเนินงานของกลุ่มบุคคลเพื่อให้บรรลุจุดหมายขององค์การร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลโดยอาศัยหน้าที่ทางการบริหารคือการวางแผน การจัดองค์การ การนำ และการควบคุม ซึ่งสรุปสาระสำคัญได้ 5 ประการ (ธีร์ ภวังคนันท์, ญัฐภร พสุสิทธิพงษ์ และสัมฤทธิ์ กางเพ็ง, 2566: 82-83) ดังนี้ **ประการแรก** เน้น **กระบวนการทำงานร่วมกัน**ของบุคคลเป็นกลุ่มและมีวัตถุประสงค์ที่แน่นอนเฉพาะของการทำงานนั้น กล่าวคือเป็นกระบวนการทางสังคมซึ่งบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปประกอบกิจกรรมร่วมกันเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ภายใต้บริบท ปัจจัยป้อนเข้า ทรัพยากรทางการบริหาร และหน้าที่ทางการบริหาร **ประการที่สอง** มองการบริหารในลักษณะของ**ทรัพยากรทางการบริหาร**ซึ่งการทำงาน

ให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต้องอาศัยปัจจัยนำเข้าพื้นฐานในการบริหาร ได้แก่ คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ เทคโนโลยี และข้อมูลสารสนเทศ **ประการที่สาม เน้นหน้าที่ทางการบริหาร** เป็นการให้ความสำคัญกับอำนาจหน้าที่ที่มีอยู่ทั้งในเรื่องการวางแผน การจัดองค์การ การนำ การควบคุมและมีการปฏิสัมพันธ์กันซึ่งกันและกันโดยใช้การสื่อสารซึ่งถือว่าเป็นลมหายใจขององค์การเป็นเครื่องมือเพื่อให้ดำเนินกิจกรรมกลุ่มตามหน้าที่นำไปสู่การตัดสินใจสั่งการเพื่อให้บุคคลในองค์การปฏิบัติงานไปสู่จุดหมายที่ตั้งไว้ **ประการที่สี่ เน้นให้ความสำคัญของผลสำเร็จของการดำเนินงาน**ทั้งในด้านการบรรลุเป้าหมาย ผลผลิต และบริการอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล และ**ประการสุดท้าย เป็นการตัดสินใจและศิลปะในการทำงาน** ในการทำงานขององค์การจะต้องเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจอยู่ตลอดเวลาซึ่งจะแทรกอยู่ในทุกกระบวนการบริหารจึงเป็นหน้าที่สำคัญที่ผู้บริหารจะต้องตัดสินใจอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลสารสนเทศอย่างเพียงพอและใช้ศิลปะในการสื่อสารกระตุ้นจูงใจ กำกับติดตามเพื่อให้บุคคลอื่นๆ ตั้งใจและเต็มใจทำงานเพื่อบรรลุผลตามเป้าหมายนั่นเอง

องค์ประกอบการบริหารงานวิชาการ

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะเห็นว่าองค์ประกอบการบริหารงานวิชาการมีความสอดคล้องกัน เช่น พระมหาโฆสิต โฆสิตธมโม (บำรุงแจ่ม) (2564) ได้กำหนดไว้ 5 ด้าน ได้แก่ ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านการจัดการหลักสูตรแผนการเรียนรู้ ด้านการวัดผลและประเมินผล ด้านการนิเทศการเรียนการสอน และด้านสื่อการเรียนการสอน

ฉันทยาภรณ์ สังข์เมือง (2565) ได้สังเคราะห์และกำหนดขอบข่ายงานที่สำคัญจะต้องปฏิบัติในการบริหารงานวิชาการ 5 ด้าน คือ 1) ด้านการพัฒนาหลักสูตรและการวางแผนงานวิชาการ 2) ด้านการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียน 3) ด้านการพัฒนาสื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีเพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียน 4) ด้านการนิเทศการศึกษา เพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และ 5) ด้านการวัดประเมินผลและพัฒนาคุณภาพการศึกษา

พระอนันต์ แพงวงศ์ (2566) นำเสนอขอบข่ายการบริหารงานวิชาไว้ ดังนี้ คือ ด้านการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา ด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ด้านการวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา ด้านการวัดผลและประเมินผล และด้านการพัฒนาสื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีทางการศึกษา

ชนมพรพรข เทียมดวงแข (2566) ได้นำเสนอองค์ประกอบการบริหารงานวิชาการ คือ 1) ด้านการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา 2) ด้านการจัดการเรียนการสอน 3) ด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ 4) ด้านการวัดผลประเมินผล 5) ด้านการนิเทศการศึกษา และ 6) ด้านการพัฒนา และใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

สุกัญญา แซ่มซ้อย (2565) ได้กล่าวถึง ขอบข่ายการบริหารงานวิชาการในสถานศึกษาอย่างกว้าง ๆ ไว้ 3 ด้านดังนี้ คือ 1) ด้านการออกแบบหลักสูตร 2) ด้านการจัดการเรียนรู้ และ 3) ด้านการประเมินผล

โฆสิต โฆสิตธมโม, พระมหาพิสิฐ วิสิษฐปัญโญ, และประจิดร มหาหิง (2565) กำหนดองค์ประกอบการบริหารงานวิชาการซึ่งได้องค์ประกอบหลัก 5 องค์ประกอบได้แก่ 1) ด้านการจัดการหลักสูตรแผนการเรียนรู้ 2) ด้านการจัดการเรียนการสอน 3) ด้านการจัดสื่อการเรียนการสอน 4) ด้านการนิเทศ และ 5) ด้านการวัดผลและประเมินผล

สิทธิชัย แสนนิทา, ปฐิธรรม สำเนียง, และวรกฤต เลื่อนช้าง (2566) ได้สังเคราะห์ขอบข่ายการบริหารงานวิชาการ 6 ด้าน คือ ด้านที่ 1 หลักสูตร ด้านที่ 2 การเรียนการสอน ด้านที่ 3 สื่อและการเรียนการสอน ด้านที่ 4 การวัดผลและประเมินผล ด้านที่ 5 การนิเทศภายใน และด้านที่ 6 การประกันคุณภาพการศึกษา

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะเห็นว่าการบริหารงานวิชาการในสถานศึกษามีความสอดคล้องกัน ซึ่ง สีน งามประโคน และคณะ (2562) ได้สรุปและกล่าวถึงแนวโน้มเชิงทฤษฎีการบริหารงานวิชาการสู่การปฏิบัติ สรุปได้ดังนี้ 1) การวางแผนงานวิชาการ เป็นการวางแผนเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้ การจัดการล่วงหน้าเกี่ยวกับการเรียนการสอน มีแนวโน้มการวางแผนเกี่ยวกับงานวิชาการสู่การปฏิบัติ โดยการเสริมสร้างความมั่นคงของสถาบันหลัก น้อมนาพระราชปณิธานและพระราชกระแสด้านการศึกษา พัฒนาหลักสูตร การเรียนการสอนวิชาที่มีเนื้อหาเกี่ยวประวัติศาสตร์ และสถาบันพระมหากษัตริย์ พัฒนาระบบการเรียนการสอน เพื่อความปรองดองและสมานฉันท์ เช่น กิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อน ยุกระดับวิชาภาษาอังกฤษรองรับ Thailand 4.0 เป็นต้น 2) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้การสอนในสถานศึกษาดำเนินไปด้วยดีและสามารถปฏิบัติได้ จึงต้องมีการจัดการเรียนการสอน มีแนวโน้มการดำเนินงานเกี่ยวกับการเรียนการสอนไปสู่การปฏิบัติ และนวัตกรรมการเรียนรู้ที่มีการประกันคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการผลิตครู อาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา พัฒนาคุณภาพครู อาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา 3) การบริหารจัดการเรียนรู้ เป็นการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก และการส่งเสริมการจัดหลักสูตร และโปรแกรมการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพ มีแนวโน้มการบริหารเกี่ยวกับการเรียนการสอนสู่การปฏิบัติพัฒนาการจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงของสถาบันหลักของชาติ และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ยุกระดับคุณภาพและส่งเสริมโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาในเขตพัฒนาพิเศษ ยุกระดับคุณภาพและส่งเสริมโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาในพื้นที่พิเศษ และ4) การวัดและประเมินผล เป็นกระบวนการเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในด้านการตรวจสอบและวิเคราะห์ผลการเรียน สอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบันที่เน้นให้มีการวัดและประเมินผลด้วยระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ การปฏิรูป ICT เพื่อการศึกษา โดยการพัฒนาระบบอินเทอร์เน็ตและระบบฐานข้อมูล High Speed Internet

การบูรณาการหลักพุทธธรรม

การบูรณาการ

คำว่า “บูรณาการ” หรือ “Integration” ราชบัณฑิตยสถาน (2556, น.ออนไลน์) ให้นิยามบูรณาการไว้ว่าเป็นกระบวนการผสมผสานเชื่อมโยงองค์ความรู้ตั้งแต่ 2 องค์ความรู้ขึ้นไปเข้าด้วยกันอย่างสอดคล้องเป็นระบบ และให้นิยามเกี่ยวกับองค์ความรู้ (Body of Knowledge) ไว้ว่าเป็นความรู้ซึ่งได้มาจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ แล้วนำมาบูรณาการเข้าเป็นความรู้ในระดับที่สูงขึ้น จากนิยามดังกล่าวจะเห็นว่า การบูรณาการหมายถึง กระบวนการที่นำศาสตร์แต่ละสาขาซึ่งอาจเป็นทฤษฎี หลักการ แนวคิด หรือองค์ความรู้เฉพาะในแต่ละศาสตร์ที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกันมาผสมผสานเชื่อมโยงกันตามหลักวิชาการเพื่อให้ได้องค์ความรู้ใหม่ หรือความคิดริเริ่ม (Originality or Body of Knowledge)

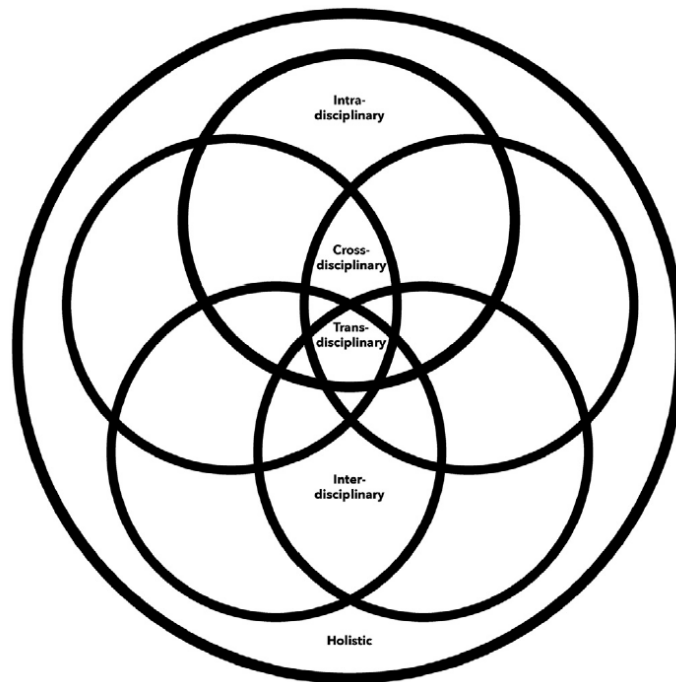
อย่างไรก็ตาม ถ้าจะพิจารณาในวิถีชีวิตปกติ หรือการทำงานตามหน้าที่ของมนุษย์เรามักจะหนีไม่พ้นในเรื่องของการบูรณาการในการดำเนินชีวิต เช่น หากพิจารณาในทางพระพุทธศาสนาจะสอนให้มนุษย์เรามีสติในการใช้ชีวิตหรือการทำงานต่าง ๆ ในขณะเดียวกันเมื่อเรามีสติอย่างต่อเนื่องก็จะทำให้เราเกิดสมาธิซึ่งแสดงให้เห็นว่าหลักพุทธธรรมก็มีการบูรณาการหรือเชื่อมโยงกันโดยธรรมชาติหรือวิถีปฏิบัติอยู่แล้ว ในขณะเดียวกันในทางบริหารก็เช่นกันจะเห็นว่าเมื่อเราทำงานตามบทบาทหน้าที่ทางการบริหารในแต่ละวันคงเป็นไปไม่ได้เลยที่จะไม่มีปัจจัยแทรกซ้อนหรืองานอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะในความเป็นจริงในวิถีของการทำงานย่อมมีงานหรือปัจจัยอื่น ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องอยู่เสมอไม่สามารถจดจ่อหรือทำงานนั้นให้เสร็จแล้วจึงจะไปทำงานอื่นได้

ดังนั้น ในทางบริหารก็เช่นกันจึงมีการบริหารแบบบูรณาการ เช่น ระบบการบริหารจัดการแบบบูรณาการ (Integrated Management System) เป็นการจัดการแบบองค์รวม (Holistic) เพราะเชื่อว่าจะทำให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการบริหารจัดการ นั่นเอง หรือคงเคยได้ยินคำกล่าวที่ว่า “นักบริหารที่สามารถทำงานหลาย ๆ อย่างได้สำเร็จในเวลาเดียวกัน คือ สุดยอดนักบริหาร” ในทำนองเดียวกันไม่ว่าจะเป็นการบริหารตามขอบข่ายของงาน หรือวิธีการบริหารตามศาสตร์ต่าง ๆ ย่อมนำไปสู่ประสิทธิภาพการบริหารจัดการเช่นเดียวกัน และหากพิจารณาถึงแนวคิดเกี่ยวกับระดับการบูรณาการ (Levels of Integration) ได้มีนักวิชาการทางด้านการศึกษาค้นคว้าให้ทัศนะเกี่ยวกับการสอนแบบบูรณาการ (Integrative Teaching/ Integrative Pedagogy) ซึ่งจะเห็นว่าการบูรณาการนั้นจะต้องมีตั้งแต่ 2 สิ่งขึ้นไป กล่าวคือ ถ้าเป็นรายกลุ่มสาระการเรียนรู้เดี่ยวก็สามารถบูรณาการหลายสาระเข้าด้วยกันได้ หรือบูรณาการข้ามกลุ่มสาระการเรียนรู้ได้เช่นกัน เพื่ออธิบายให้เข้าใจง่ายยิ่งขึ้นจะยกตัวอย่างการมองจากภาพจากการปกครองในระดับประเทศก็จะเห็นว่ามี 5 ระดับ ตั้งแต่ 1) ระดับตำบล 2) ระดับอำเภอ 3) ระดับจังหวัด 4) ระดับภาค และ 5) ระดับประเทศ เป็นต้น

หรือหากมองในระดับโลกหรือสากล ตามแนวคิดของ Graham and Longchamps (2022, p.23) โดยเปรียบเทียบระดับของการบูรณาการกับคำศัพท์ทางภูมิรัฐศาสตร์ที่คุ้นเคย เช่น ระดับชาติ (National) ข้ามชาติ (Multinational) ทวิภาคี (Bilateral) ระหว่างนานาชาติ (International) ระดับโลกหรือระดับสากล (Transnational or Universal) โดยได้แบ่งระดับการสอนแบบบูรณาการไว้ 5 ระดับ คือ บูรณาการภายในสาขาวิชา (Intradisciplinary) บูรณาการแบบพหุวิทยาการ (Multidisciplinary) บูรณาการแบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary) บูรณาการแบบข้ามสาขาวิชา (Transdisciplinary) และบูรณาการแบบองค์รวม (Holistic)

ดังนั้น การบูรณาการทางพุทธบริหารการศึกษาจะเน้นให้ความสำคัญสองส่วน คือ ศาสตร์ทางบริหาร การศึกษากับหลักพุทธธรรมโดยอาจยึดศาสตร์ทางบริหารการศึกษาหรือศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักก็ได้ เช่นเดียวกันกับการดำเนินการวิจัยทางพุทธบริหารการศึกษาจะเห็นว่าการวิจัยหรือเสนอผลการวิจัยทั้งสองลักษณะ คือ 1) ยึดศาสตร์การบริหารการศึกษาเป็นหลัก และ 2) ยึดหลักพุทธธรรมเป็นหลัก ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับคำถามการวิจัยหรือบริบทที่ใช้ในการวิจัยซึ่งแตกต่างกันไป อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงระดับการบูรณาการดังกล่าวจะเห็นว่าการวิจัยทางพุทธบริหารการศึกษาจะเป็นการบูรณาการแบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary) ที่จะยึดศาสตร์ทางบริหารการศึกษาเป็นหลักหรือยึดหลักพุทธธรรมเป็นหลักก็ได้ โดยพิจารณาระดับการบูรณาการให้สอดคล้องกับเนื้อหา หรือบริบทในแต่ละสถานศึกษาซึ่งมีความแตกต่างกัน ดังระดับการบูรณาการที่แสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ระดับการบูรณาการ (Levels of Integration)

ที่มา: Graham and Longchamps (2022, p.23)

หลักพุทธธรรม

หลักพุทธธรรมมีมากมายที่จะนำมาบูรณาการในการบริหารเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติให้บรรลุผลตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งในที่นี้จะนำเสนอหลักพุทธธรรมตามแนวคิดของ พคิน อินทรวงศ์ (2567) ซึ่งส่วนใหญ่พุทธศาสนิกชนรู้จักเป็นอย่างดีและไม่ยุ่งยากในการนำไปบูรณาการ ดังนี้

1. อิทธิบาทธรรม เป็นการศึกษเพื่อบ่มเพาะคุณธรรมแห่งความสำเร็จ ไม่สับสนระหว่างฉันทะกับตัณหา คือ ความรักที่จะลงมือทำและความอยากมี อยากได้ อยากเป็น ผู้เข้าใจอิทธิบาทสี่จะประเมินตนเองได้ว่าสิ่งที่ตนกำลังทำอยู่จะพบกับความสำเร็จได้หรือไม่ เป็นหลักธรรมที่หาค้นคว้าได้ทั่วไป

2. ศิลหัตถ์ ศิลหานี้เป็นหลักธรรมที่เราได้ยินกันบ่อยที่สุด แต่ความจริงแล้วเป็นเรื่องละเอียดอ่อนมีแง่มุมที่น่าสนใจมากมาย โดยเฉพาะศิลปในข้อวจา งตเว้นการพูดเท็จ ซึ่งในสังคมปัจจุบันทำผิดกันมากจนกลายเป็นเรื่องธรรมดา ในพระสูตรหนึ่งพระพุทธเจ้าเคยตรัสว่าผู้ใดก็ตามที่โกหกจนเป็นนิสัย หรือบิดเบือนความจริงจนเป็นนิสัย ทำสิ่งเหล่านี้ได้โดยไม่กระพริบตา บุคคลผู้นั้นย่อมมีอันตรายเพราะมีโอกาสสูงที่จะต้องตกอบายภูมิ ดังนั้น ศิลหัตถ์จึงเป็นคุณธรรมอันยิ่งใหญ่ที่จะทำให้ชีวิตของตน และสังคมสงบได้ คุณธรรมนี้สามารถศึกษาค้นคว้าได้ทั่วไป

3. อริยสัจสี่ อริยสัจสี่นี้เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เป็นความจริงของชีวิต เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าค้นพบและทำให้พระองค์หลุดพ้น ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค คืออะไร ชาวพุทธทั้งหลายไม่ควรสงสัย คลุมเครือ หรือไม่แน่ใจ แต่ควรจะมีใจความเข้าใจแตกฉาน สามารถตอบคำถามและแนะนำได้ หากมีผู้สงสัยแม้ไม่รู้จักสิ่งนี้ คุณกำลังไม่รู้จักพระพุทธเจ้าของตนเอง หลักธรรมข้อนี้สามารถศึกษาค้นคว้าได้ทั่วไป

4. ขันธหัตถ์ หลักธรรมที่ว่าด้วยเรื่องขันธหัตถ์นี้อาจดูไกลตัวสำหรับคนทั่วไป แต่ที่จริงแล้วขันธหัตถ์คือสิ่งที่ทุกคนต้องศึกษาเล่าเรียนเพราะขันธหัตถ์นี้เองที่เป็นต้นเหตุที่ทำให้เราสำคัญมั่นหมายว่ามีตัวกูของกู พระพุทธเจ้า

เคยตรัสว่า มนุษย์ทั้งหลายไม่เคยตื่นขึ้นเลย มนุษย์ล้วนใช้ชีวิตอยู่ในการหลับใหลก็เพราะไม่รู้เรื่องชั้นธัมมา ตราบที่ยังไม่เคยศึกษาเรื่องชั้นธัมมาอย่าพูดเด็ดขาดว่าท่านรู้จักชีวิตของท่านดีแล้ว

5. ระบบกรรม กรรมนิยามเป็นหนึ่งในกฎธรรมชาติห้าอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงเลือกมาสั่งสอนชาวโลก ระบบกรรมเป็นระบบที่ยุติธรรมเสมอ ไร้ช่องโหว่ ถ้าเราศึกษาจนเข้าใจเราจะสามารถตอบคำถามของชีวิตได้อีกหลายอย่าง ระบบกรรมนี้ไม่ได้ระบุไว้เพียงทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว หากแต่ยังมีรายละเอียดที่ซับซ้อนมากมาย ซึ่งถ้าไม่ศึกษาก็ไม่มีความเข้าใจได้จากการคิดวิเคราะห์ด้วยตนเองเพราะต้องใช้ปัญญาระดับพระพุทธเจ้าเท่านั้นจึงสามารถแยกย่อย ตีแผ่ออกมาได้ แนะนำให้ศึกษาโครงสร้างของกรรมเพราะจะสามารถวิเคราะห์ได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องไปถามใครต่อใครอีกว่าทำไมเราเกิดมาเป็นแบบนี้ ทำไมต้องพบกับคนนี้ ทำไมมีแต่เรื่องแบบนี้ และจะแก้ไขชีวิตได้อย่างไรให้ดีขึ้น ครุกรรมคืออะไร อาสันนกรรมคืออะไร อาจิณกรรมคืออะไร กตัตตากรรมคืออะไร เหล่านี้คือสิ่งที่ชาวพุทธคนสนใจศึกษาเล่าเรียน

6. ภพภูมิและการเวียนว่ายตายเกิด ในเรื่องภพภูมินี้แม้คนส่วนใหญ่จะพิสูจน์ให้เห็นด้วยตาไม่ได้ แต่หากไม่ศึกษาค้นคว้าไว้เลยก็จะเป็นเหตุให้มองโลกผิดไปจากความเป็นจริงอยู่มากเพราะความรู้ภพภูมินี้จะทำให้เราเข้าใจว่าเราเองไม่ได้วิเศษวิโสมาจากไหน ไม่ใช่คนยิ่งใหญ่ที่สุด ไม่ใช่คนที่เก่งกาจที่สุด ตรงกันข้ามเราเป็นแหละที่เคยเกิดเป็นสัตว์นรก เป็นเปรต เป็นอสุรกาย เป็นสัตว์เดรัจฉานมาแล้วนับไม่ถ้วน เป็นเทวดาก็เป็นมาแล้ว สูงที่สุดที่เคยเป็นมาแล้ว ต่ำที่สุดที่เคยเป็นมาแล้ว ทุกคนเป็นเพียงสัตว์โลกที่เวียนว่ายตายเกิด ไม่มีใครดีไปกว่าใคร ความเข้าใจเรื่องภพภูมินี้จะทำให้เราสำนึกตนเองว่าเราไม่สมควรประมาทต่อชีวิต อีกทั้งควรมองผู้อื่นดุษฎีนิมิตร หรือคนในครอบครัว ไม่แบ่งเขา แบ่งเรา ไม่แบ่งชนชั้นวรรณะ กระทำตนต่อผู้อื่นด้วยความบริสุทธิ์ทั้งกาย วาจา ใจ

7. จิตสุดท้าย หลักธรรมในข้อนี้ ถ้าพูดกันตามตรงอาจเป็นหัวข้อแรก ๆ ที่เราควรทำความเข้าใจ เพราะความตายนั้นเป็นสิ่งที่ใกล้ตัวมากกว่าที่คิดวันพຽນนี้กับชาติหน้าเราไม่สามารถรู้เลยว่าอะไรจะมาก่อนมาหลัง ในการเวียนว่ายตายเกิดนั้นมีคำว่า "จิตดวงเดียวท่องเที่ยวไป" คุณคนเดียวเท่านั้นที่เกิด คุณคนเดียวเท่านั้นที่ตาย คุณคนเดียวเท่านั้นที่สามารถช่วยเหลือตนเองในนาทีสุดท้ายของชีวิต ความรู้เรื่องจิตสุดท้ายนี้จะทำให้เราเข้าใจว่าเราควรวางจิตก่อนตายอย่างไรเพื่อไม่ต้องเสวยภูมิอยู่ในนรก นรกไม่ได้มีสำหรับคนชั่วเท่านั้น แต่ยังมีไว้สำหรับคนดีที่มีความประมาทด้วย เมื่อศึกษาความรู้เรื่องจิตสุดท้ายแล้วขอให้ลองสังเกตอารมณ์ระหว่างวันของตนเองให้ดี การสังเกตอารมณ์ของตนเองเป็นเหมือนการทำนาย ประเมินผลแบบคร่าว ๆ ว่าเมื่อสิ้นภพชาตินี้แล้วเราจะไปเกิดเป็นอะไรต่อ สิ่งนี้ไม่ต้องไปถามใคร ไม่ต้องไปพึ่งหมอดูที่โหล่งรู้ได้เป็นปัจจัยจัดตั้งเฉพาะตน ทำอย่างไรได้ออย่างนั้น ผีจิตมาอย่างไรเตรียมรับผลแห่งการกระทำไว้ได้เลย

8. สติปัฏฐาน 4 คงเป็นเรื่องตลกไม่น้อยถ้าเราบอกว่าเราเป็นชาวพุทธแต่เราไม่รู้จักรความหมายของคำนี้เลย สติปัฏฐาน 4 คือ หัวใจแห่งการปฏิบัติที่ทำให้มนุษย์ผู้หนึ่งสามารถเอาชนะความทุกข์ได้ ทุกวันนี้เราเล่าเรียนเรื่องความสุขกันมากมายจากคนที่ยังมีความทุกข์อยู่ ศึกษาจากผู้อื่นแล้วยังไม่หายทุกข์ก็มาศึกษาจากพระพุทธเจ้าของเราบ้าง สติปัฏฐาน 4 คืออะไร กาย เวทนา จิต ธรรมคืออะไร ทำไมสติปัฏฐาน 4 จึงทำให้มนุษย์ธรรมดาๆ ดับทุกข์ได้อย่างถาวรแล้วเราจะเริ่มต้นปฏิบัติในคุณธรรมข้อนี้ได้อย่างไรต้องบอกว่าสติปัฏฐาน 4 นี้คือมรดกของพระพุทธเจ้าโดยแท้จริง เป็นสิ่งที่ทำให้ศาสนาพุทธมีความแตกต่างจากศาสนาอื่น หลักธรรมในข้อนี้ควรหาเวลาปลีกตัวเพื่อศึกษาเบื้องต้นอาจหาตำรามาอ่านขั้นต่อไป อาจลองไปศึกษาจากสำนักวิปัสสนาต่าง ๆ และสุดท้ายควรนำหลักปฏิบัตินี้มากระทำลงในชีวิตประจำวันด้วย ถ้าทำได้อย่างนี้เราก็จะเป็นผู้หนึ่งที่ได้ชื่อว่าไม่เสียชาติที่เกิดมาเป็นมนุษย์

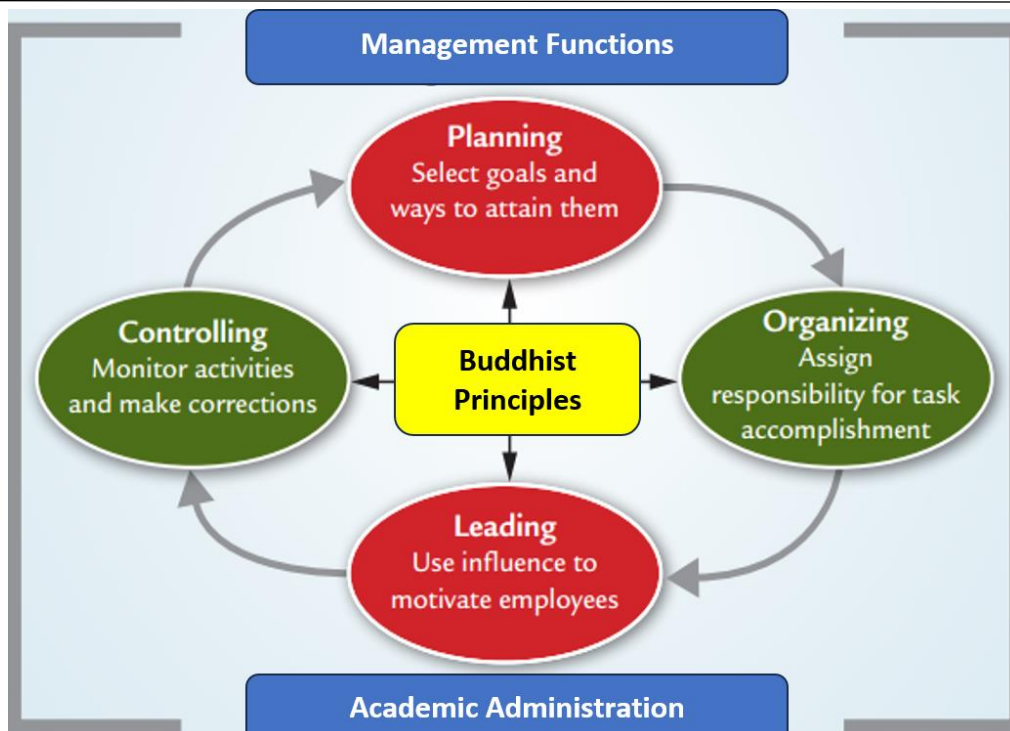
9. อานาปานสติ อานาปานสตินี้เป็นเอกเป็นทางที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญยิ่ง ชาวพุทธทุกคนควรสนใจศึกษาเพราะปฏิบัติง่ายเราจะได้ไม่ต้องมานั่งพร่ำบ่นว่าไม่มีเวลาปฏิบัติหายใจที่ไหนก็ปฏิบัติที่นั่น หายใจเมื่อไหร่ก็คือวันที่เสร็จสิ้นการปฏิบัติอานาปานสตินี้ ผู้ภาวนาบ่อย ๆ ความโลภ โกรธ หลงจะน้อยลง พุดง่าย ๆ ว่าจะเป็นคนดีขึ้นจากเป็นคนศีลธรรมตา ๆ ก็เป็นคนดีที่มีปัญญาเรียกว่ากัลยาณชน จากเป็นกัลยาณชนก็กลายเป็นอริยบุคคล เป็นพระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ จริงอยู่ตอนนี้เราเป็นเพียงปุถุชนคนธรรมดาแต่มนุษย์เรานั้นเป็นสัตว์โลกที่สามารถพัฒนาจิตใจได้อย่างยอดเยี่ยมจนกับคำว่าปุถุชนเพียงเพราะว่ามันง่ายแต่จงฝึกจิต ฝึกตนให้มีคุณธรรมที่สูงส่งยิ่ง ๆ ขึ้นไป ทำได้อย่างนี้จึงเป็นการลดทอนภพชาติไม่ต้องทุกข์ทรมานตลอดกาลยาวนาน คุณธรรมเรื่องอานาปานสตินี้ศึกษาได้จากหนังสือหลายเล่มของท่านพุทธทาสก็มีหรือจะหาอ่านโดยตรงจากพระไตรปิฎก หรือครูบาอาจารย์ต่าง ๆ ที่สำคัญที่สุดคือเมื่อศึกษาเล่าเรียนจากตำรา และสำนักแล้วก็ต้องนำมาปฏิบัติลงในชีวิตประจำวันด้วย

10. มรรคมืองค์แปด มรรคมืองค์แปดนี้เป็นทางสายเอกแปลภาษาชาวบ้านว่าเป็นคู่มือการใช้ชีวิตของผู้ที่ต้องการความเจริญ ใครที่ต้องการความเจริญก็สมควรศึกษามรรคแปดนี้ มีอยู่ในศาสนาพุทธเท่านั้นไม่มีอยู่ในศาสนาอื่น ปฏิบัติตามได้น้อยชีวิตก็เจริญได้น้อย ปฏิบัติตามได้มากชีวิตก็เจริญได้มาก ปฏิบัติตามไม่ได้เลยชีวิตก็ย่อมพบกับความหายนะอย่างไม่ต้องสงสัย คุณธรรมมรรคแปดนี้เป็นการบริหารจัดการชีวิตแบบองค์รวมทั้งชาติและชาติหน้า และเป็นไปเพื่อพระนิพพานโดยที่สุด เป็นการมองการใช้ชีวิตด้วยวิสัยทัศน์ของคนระดับพระพุทธเจ้า เราควรจดจำ ท่องบ่นจนคล่องปาก และจัดสรรชีวิตของตนให้มีความสอดคล้องกับหลักมรรคแปด อาชีพแบบไหนดี ความคิดแบบไหนควรคิด อะไรคือความเชื่อ อะไรคือความจริง เราควรพูดแบบไหน คบใคร สมาธิคืออะไร สติคืออะไร สามารถเรียนรู้ได้จากหลักธรรมนี้ทั้งหมด ขึ้นชื่อว่าชาวพุทธไม่รู้หลักธรรมข้อนี้ถือเป็นเรื่องน่าอายเป็นที่สุด

ดังนั้น หลักธรรมทั้ง 10 หมวดนี้ เป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ชาวพุทธสมควรศึกษาเพราะเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่จะทำให้เราสามารถต่อยอดไปศึกษาในสิ่งที่ละเอียดยิ่ง ๆ ขึ้นไป ชีวิตคือการปฏิบัติธรรมจนถึงที่สุดผ่านการงาน ครอบครัวยุ และการทำงานที่ ถ้าเราใช้ชีวิตได้อย่างนี้ เราจะกลายเป็นคนทั้งดงามในสายตาของมนุษย์ สัตว์ เทวดา รวมถึงดงามในสายตาของพระพุทธเจ้าด้วย นอกจากนี้ การนำหลักพุทธธรรมดังกล่าวข้างต้นมาบูรณาการสำหรับการบริหารงานวิชาการย่อมนำไปสู่การบรรลุผลตามเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

บทสรุป

การบริหารงานวิชาการโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรมนั้นมีสาระสำคัญที่นักวิจัยที่จะต้องทำความเข้าใจในประเด็นสำคัญ ได้แก่ ประการแรก ต้องเข้าใจหลักพุทธธรรม (Buddhist Principles) ซึ่งเป็นแกนหลักที่จะนำไปบูรณาการกับบทบาทหน้าที่ทางการบริหาร (Management Functions) ของผู้บริหารสถานศึกษา ประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การนำ (Leading) และการควบคุม (Controlling) และขอบข่ายการบริหารงานวิชาการ (Academic Administration) คือ การวางแผนงานวิชาการ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การบริหารจัดการเรียนรู้ และการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ซึ่งประเด็นดังกล่าวจะต้องมีการดำเนินงานอย่างเป็นระบบและสอดคล้องสัมพันธ์กัน ดังแสดงในภาพที่ 2

ภาพที่ 2 โมเดลเชิงทฤษฎีในการบริหารงานวิชาการตามหลักพุทธธรรม

เอกสารอ้างอิง

- โฆสิต โฆสิตธมโม, พระมหาพิสิฐ วิสิฐบุญโญ, และประจิตร มหาหิง. (2565). วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธ โฆสปริทรรศน์, 8(3), 251-270.
- ชนมพรรษ เทียมดวงแข. (2566). การพัฒนาแนวทางการบริหารงานวิชาการโดยยึดหลักธรรมาภิบาล สำหรับ โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มัธยมศึกษาเลย หนองบัวลำภู. ปริญญา การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารและพัฒนการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ฉันทาภรณ์ สังข์เมือง. (2565). ความต้องการจำเป็นและแนวทางการบริหารงานวิชาการเพื่อยกระดับคุณภาพ การศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1. การค้นคว้าอิสระ กศ.ม. การบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ธีร์ ภาวักนันท, ญัฐภร พสุสิทธิพงษ์ และสัมฤทธิ์ กางเพ็ง. (2566). ภาวะผู้นำและการบริหาร: แนวคิดเชิง ทฤษฎี. วารสารครุศาสตร์ปัญญา, 2(5), 71-89.
- พระมหาโฆสิต โฆสิตธมโม (บำรุงแจ่ม). (2564). รูปแบบการบริหารงานวิชาการตามหลักอริยสัจ 4 ใน โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 5. ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธ บริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอนันต์ แผงวงษ์. (2566). การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม 1. การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง: กศ.ม. (การบริหารการศึกษา), มหาวิทยาลัยพะเยา.
- พคิน อินทรวงศ์. (2567). 10 หลักธรรมของพระพุทธเจ้าที่ชาวพุทธสมควรศึกษา.
<https://www.truelookpanya.com/dhamma/content/82779>

- สิทธิชัย แสนนิทา, ปฏิธรรม สำเนียง, และวรกฤต เกื้อนช้าง. (2566). รูปแบบการบริหารงานวิชาการสู่ความเป็นเลิศตามหลักอิทธิบาท 4 ของโรงเรียน ประถมศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 2. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 6(6), 55-64.
- สิน งามประโคน, พีรวัฒน์ ชัยสุข, พระครูภัทรธรรมคุณ, พระมหาสมบัติ ธนปญโญ, และ เกษม แสงนนท์. (2562). *การบริหารการศึกษา: แนวคิด ทฤษฎี และรูปแบบการบริหารจัดการ*. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.ir.mcu.ac.th/content/2562/19.pdf
- สุกัญญา แซ่มซ้อย. (2565). *การบริหารวิชาการที่ตอบสนองการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคพลิกผัน*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Daft, R.L. (2022). *Management* (14th ed). Boston: Cengage.
- Graham, C., and Longchamps, P. (2022). *Transformative Education: A Showcase of Sustainable and Integrative Active Learning*. New York: Routledge.
- Griffin, R.W. (2022). *Management* (10th ed). Boston: Cengage.
- Samson, D., Donnet, T., and Daft, R.L. (2021). *Management* (7th ed). South Melbourne: Cengage.
- Schermerhorn, J.R., and Bachrach, D.G. (2016). *Exploring Management* (5th edition). New York: John Wiley & Sons.
- Schermerhorn, J.R., Davidson, P., Factor, A., Poole, D., Woods, P., Simon, A., and McBarron, E. (2017). *Management* (6th Asia-Pacific edition). New York: John Wiley & Sons.